

NEMES Z. MÁRIÓ

„Csupa fej és csupa farok”

JUHÁSZ FERENC VERSTESTE(I) EGYETEMESSÉG ÉS FORMÁTLANSÁG HATÁRÁN

Juhász Ferencről akarok beszélni, de ez a beszéd akadályoztatva van, kisiklatott és veszélyeztetett. Akadálya maga a verstest, melyet Jean-Luc Nancy nyomán *corpus*nak nevezek. A Juhász-féle *corpus* egyik jellegzetessége, hogy mindent el akar maga körül némítani, hiszen maga akar az a Minden lenni, ami egyáltalán mondható. Vagyis az egyetemes *corpus*ról, vagy a *corpus* egyetemességéről kellene beszélni, mely a beszéd „helyét” egyedül magának tartja fenn. A Juhász-életműnek ez az univerzalitás-vágya jellegzetes – a XVIII. századi humanista titanizmusban gyökerező – modernista esztétikai ideológia, mely az emberi tudás egészét összegyűjthetőnek, rendezhetőnek és megformálhatónak tartja, és ennek fényében tett állításait a kulturális differenciákat, lokalitásokat és partikularitásokat meghaladva az Emberiség egészéhez címzi. „A modernség csak az első pillanatában volt romboló, hajmeresztő, sokkoltató. A második pillanattól kezdve már a szervesség gondolata foglalkoztatta. Megismerni mindent, ami az emberrel történt” – írja Csoóri Sándor a Juhász Ferenc és Nagy László költői forradalmát ezen egyetemesség-eszmény mentén elemző esszéjében.¹ A megismerés, megőrzés és megformálás szupermédiума a költői Mű, mely ezáltal világforma és egyben világmű. Juhász esetében „éposz”.

A műfaji neologizmus nem valamiféle epikai igény miatt utal az eposzra, hanem a modernitás által az antik kultúrára (vissza) projektált Egyetemesség iránti melankolikus sóvárgást jelöli. Ha van világműved, akkor nemcsak a többi mű, hanem a világ is felesleges, pontosabban: „meg van mentve”. A kulturális anyag egyetemes époszba halmozása egyfajta archivációs feladatként is jelentkezik Juhász számára, mert „a Nyelv: Noé Bárkája. Amelyben az eljövendő Végzet vízözöne előtt a Teremtő Költészet szavai merengve tolonganak.”² Ez a tragikus-heroikus szituálás csak akkor működik, ha előzetesen esszenciálisan elkülönítve és aztán binárisan szembeállítva tudjuk felfogni Világot és Művet, hogy a köztük tételezett degradációs szakadékot a „költői teremtes” mentén „gyógyítsuk” meg. Ezáltal a költészetet is rögtön megmentettük, és megalapoztuk a világ és a mű, ember és világ, ember és mű mentén sokfelé hasadó Juhász-féle irodalmi tér metafizikai archéjaként. A Nyelv mint Noé Bárkája az egyetemesség térmetaforájaként is működik, hiszen olyan „végtelen” térként adódik, „amiben” az egyetemesség archiválható, pontosabban amiben az egyetemesség egyetemességgént előállítódik. Ugyanakkor Noé Bárkája éppen hogy nem végtelen, teherbírása meghatározott, hiszen formált struktúra: „A költészet támadás! A valóság elfogása, hálóbá-fogása, belegyömöszölése

¹ Csoóri Sándor, *Tenger és diólevél*, in Csoóri Sándor, *Nomád napló*, Magvető, Budapest, 1978, 405.

² Juhász Ferenc, *Mondatok a nyelvről, szavakról, költészeetről*, in Juhász Ferenc, *Írás egy jövendő Őskoponyán*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 190.

a forma zsákjába!”³ Vagyis már ezen a ponton létesül egy ellentmondás a Juhász-féle elgondolásban, miszerint a létezés megmenteni és/vagy „elfogni” vágyott nyelvi gazdagsága állandóan túlcsoportul az egyetemesség Formáján. Amennyiben itt és most az egyetemességet „üres” Formaként értelmezzük, akkor a költői mű Bárányján kívüli világ Formátlanságként adódik számunkra, melyet a világmű állandóan megpróbál totalizálni, hogy ezáltal a hiperkázost – és benne az Embert – „önmagától” mentse meg. Talán épp az a leginkább izgalmas ebben a költészetben, ahogy a szövegek feltárják ennek az esztétikai ideológiának a kudarcát, illetve ahogy a Forma és Formátlanság közötti feszültség folyamatos átváltozásra, burjánzásra és redőződésre, egyfajta textuális mutációba hajszolja a verstestet.

Juhász apokaliptikus hangoltsága megint csak összefügg a szocialista humanizmus politikai narratíváival, melynek középpontjában a nukleáris fenyegetés állt. A *corpus* egy „*eljövendő Végsz*” ellenében igyekszik megformálni saját totalitását. Ez az eljövétel „bizonyos”, hiszen időbelisége a futurum perfectum módján zárja be a materialista alapokon elgondolt világ egyetemességét. „*A Létezés, tehát a világot, tehát a Földgolyót, amit belak az emberiség, tehát az embert folyamatos, állandó veszély fenyegeti. Ez a veszély, ez a veszélyeztetettség, az emberiség történetének kezdetei óta mindig más és mégis mindig ugyanaz! (...) Korunk: legnagyobb, legeggyetemesebb ősbaja az éhség mellett annak a fegyvernek létezése, amely hitem szerint elpusztíthatja az egész emberiséget. Ez a fegyver: (egyszerűen mondom) az atombomba.*”⁴ A modernista katasztrófaparadigmák és különösen a nukleáris diskurzus, jellemzően eszkatologikus jellegűek, ami azt jelenti, hogy egy tételezett végső idő(pont) mentén strukturált teleologikus történelemfelfogást érvényesítenek.⁵ A nukleáris diskurzus abból a szempontból is hasonlít a keresztény apokaliptikus gondolkodásra, hogy az állandó megérkezésben lévő végső idő tekintetében elbizonytalanítja az antropocentrikus szuverenitást. Ahogy az isteni „ítéletet” sem befolyásolhatja döntően a bűn világában foglyul ejtett kreatúra, úgy a nukleáris technológia is felfüggeszti az emberi ágenst, mert akcelerációja miatt hozzáférhetetlenné válik. Ennek természetesen van egy általános értelemben vett technofilozófiai vetülete, ugyanis Jacques Derrida szerint minden technológiai innováció egy újabb felgyorsulási processzusnak, illetve a gyorsaság újabb tapasztalatának a feltalálásához vezet, de a nukleáris diskurzus gyorsasági versenyében az abszolút elsodródás fenoménjével találkozunk, mely végzetesen szétzilálja az ember és technológia közti hierarchikus, instrumentális és transzparens viszonyokat.⁶

Ha a korábbi idézetet közelebből is megvizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy a pontosító „tehát” ismétlődése egy identitásláncot állít elő a „*Létezés*”, „*világ*”, „*Földgolyó*”, „*emberiség*”, „*ember*” fogalmaiból, vagyis egy antropocentrikus redukció megy végbe, hiszen fel sem merül, hogy a Földgolyó Létezése alatt többet vagy mást érthetnénk, mint az emberiséget vagy az emberi civilizációt. A Juhász-féle mondatépítést meghatározó felsorolási, listázási és sorjáztatási gyakorlatoknak itt olyan formája jelentkezik, amikor a „*tehát*” ismétlődésével performált azonosságretorika válik az egyetemesség médiumává, miközben a vessző kettőspont

³ Juhász Ferenc, *A megépülő fájdalom*, in Juhász Ferenc: *Írás egy jövőendő őskoponyán*, i. m., 173.

⁴ Juhász Ferenc, *A változtatni-akarás varázsa*, in Juhász Ferenc, *Írás egy jövőendő őskoponyán*, i. m., 176.

⁵ Vö. Eva Horn, *Zukunft als Katastrophe*, S. Fischer, Frankfurt am Main, 2014, 77–109.

⁶ Jacques Derrida, *No apocalypse, not now!* In Jacques Derrida – Immanuel Kant, *Minden dolgok vége*, ford. Angyalosi Gergely, Mesterházi Miklós, Nyizsnyánszky Ferenc, Századvég–Gond, Budapest, 1993, 112–147, 114.

funkcióba kerül. Az egyetemesség előállítása az identitásláncon keresztül tehát önértelmező feladatot is ellát, mert kijelöli az egyetemesség középpontját: az Embert. Vagyis a „*Létezésnek*” az „*eljövendő Végzet*” fenyegetése miatt kell egyetemességgé rendeződni az „*emberiség*” körül, mégpedig a nyelv Noé Bárkája által, mely az abszolút elsodródásnak a költészet (re)humanizálásán keresztül próbál ellenállni. „*A konkrét tartalmát vesztett, bármiféle társadalmi valóság lehetőségétől megfosztott politikai univerzalizmus esztétikai normájának megfelelően az »emberiség« volt a rendszer visszatérő búvszava, amelyhez tartozni, amelyet képviselni, védeni, érteni a szocialista művészet alapvető, de a gyakorlatban megoldhatatlannak bizonyult feladata lett.*”⁷ A planetáris létezés antropocentrikus redukciója és ennek az egyetemes emberiség-horizontnak a depolitizált kiüresítése a szocialista humanizmus egyik központi kulturális stratégiájának tűnik, mely a Juhász-költészet ideológiai hátterét is meghatározza, ugyanakkor az époszok távolról sem kezelik evidensnek ezt a horizontot. Erről árulkodnak a nukleáris diskurzus Emberével kapcsolatos újra és újra megfogalmazódó aggályok. A *Gyermekdalok* posztapokaliptikus kontextusában például az Ember öröksége már csak maradványállapotban, egyfajta szerves-szervetlen üledékként, illetve technofosszíliaaként válik visszakereshetővé. A nyelv mint Bárka hordozza ugyan még az Ember távollétszerű jelenlétét, de a humán struktúra már nem tűnik identikusnak a Létezéssel, hiszen az azonosságretorika számos ponton megszakad. Vagyis a Juhász-szövegek pozíciója a szocialista univerzalizmus és humanizmus szempontjából ambivalensnek mutatkozik, de annak megértéséhez, hogy ez az ambivalencia hogyan állítódik elő, érdemes megvizsgálni az esztétikai ideológia nyelvi-poétikai következményeit.

„*A szó az anyag (a valóság) szellemi jelentkezési formája. A lét dolgait hordozó tudat-anyag, a legszebb emberi teljesítmény, amit a természet valaha teremtett. A szó az emberé! Kizárólagosan az emberé! Miért akarná hát kiiktatni az ember a szavakat, a költő a szavakat a költészetből?*”⁸ Juhász-féle poétikai reflexió mintha tudni sem akarna a modernitás nyelvi válságáról, illetve az ebből származó következményeket nem tekinti egy általános korszituáció hagyománytapasztalatának, ehelyett a „*szavak kiiktatásának*” programját egy homályosan körvonalazott „irányzat” partikuláris elhajlásaként könyveli el. A Szóba mint a „*költészet alap-egységébe*” és az Ember mint a szó „*kizárólagos*” gazdájába vetett hit ideológiai szinten egy esszencialista és metafizikus költészetantropológiává áll össze. A metafizikai állandóként tételezett (költői) Szó választotta el a Természettől az Embert, hogy „*külön sorsa és különös sorsa, jövője, jövőtlensége legyen.*”⁹ A Szó „*alap-egység*”-jellege valamilyen fix pontot, alapzatot és/vagy középpontot örökít át a jelölőláncban hozzá kapcsolódó Emberbe, hogy ezáltal termelődjön ki a humánideológia és a líraesztétikai közti szövetség zálogaként értelmezett *organikus kód*. A Juhász-féle esztétikai ideológiának ezen a szintjén a szervességet – a korábbi Csoóri-idézetre is visszautalva – az organikus egység hegeli értelmében értjük, vagyis a részek szintetizált és középpontosított Egészeként formálódik ki költői Szó és Ember egysége, mely a vallomástevő Alany antropomorf kódokon keresztül „*olvastatott*” hangját termeli. Az Alany képviseli az Emberiséget sokaság és az individualitás közti közvetítésben, miközben a közvetítés médiuma („Szó”) és referenciája („Ember”) közti szövetség megőrzése miatt „*emberarcúnak*” és individuálisnak, vagyis antropomorf alapegységnek kell maradnia. A nyelvi és

⁷ György Péter, *Apám helyett*, Magvető, Budapest, 2011, 231.

⁸ Juhász Ferenc, *A költészet cselekvő akarata*, in Juhász Ferenc: *Írás egy jövőendő őskoponyán*, i. m., 165.

⁹ Juhász Ferenc, *Mondatok a nyelvről, szavakról, költészetéről*, 185.

ideológiai középpontként „képviselő” antropomorf Alany (látszólagos) szuverenitása az egyik oka annak, hogy Juhászt irodalomtörténeti szempontból az ún. későmodern korszakküszöbön *inneniként* lehet elmarasztalni, ugyanakkor a humánideológia „nyelviesülése” távolról sem meríti ki a szövegműködés játéktérét, hiszen költészetantropológiailag a Juhász-szövegek kifejezetten „hasadtnak” mondhatóak. Ezalatt azt értem, hogy míg a szövegek ideológikus Alanya megpróbálja retorikailag megszervezni és egybefogni, vagyis antropomorfizálni a totalitást, addig a szervezés poétikai eszközei, például az ún. „sorjáztatás” (Tandori Dezső), dezantropomorfizáló szövegáramlásokat indítanak be.

Horváth Márk és Lovász Ádám *Juhász Ferenc leendései* című kiváló tanulmányában Gilles Deleuze és Félix Guattari filozófiájának posztumán értelmezése alapján amellett érvelnek, hogy a Juhász-költészet episztemológiai és poétikai alapkérdése: „*hogyan ábrázolható a leendés önmagában, annak minden ábrázolhatatlan sokértelműségével együtt? Milyen nyelv az, amely képes megnyitni önmagát a leendések burjánzása előtt?*”¹⁰ Horváth–Lovász feltételezése szerint a Juhász-líra nyelvi-szemléleti bázisa egy nem-antropocentrikus és folyamatorientált életfilozófia, mely a saját reprezentálhatatlanságának reprezentálásából adódó fogalmi ellentmondást heterogén leendések metaforikus termelésével írja felül. „*Juhász lírájának bámulatos élet- és szaporodóképességét mi sem mutatja jobban, mint a folyamatos ellentmondások kitermelése és azok visszacsatornázása a termelési folyamat önhiszterizálásába. Sajátos keveredés jön létre a leendések különböző szintjei között. Tandorival egybehangzóan Juhásznál felfigyelhetünk egyfajta »hirtelen egymásmellettségre«, amely egymástól első pillantásra teljesen különböző regisztereket és létszinteket kapcsol egybe. Zavar vagy megakadás helyett az ellentmondások további energiát szolgáltatnak, a makro- és mikrorészek egymást kölcsönösen megtermékenyítve további részleteződéseknak adnak lehetőséget.*”¹¹

Horváth–Lovász a Juhász-líra egy olyan vetületét fedezik fel (újra), mely a költészetantropológiai hasadtság következményeként, az ideológiai Alany ellenében képződik meg. Pontosabban a „*termelési folyamat önhiszterizációja*” szükséges következménye az egyetemes-ségvágy Juhászi termelődésének, amit felfoghatunk úgy is, hogy a vágy „*bámulatos szaporodóképessége*” mintegy *túltermeli*, üres Formáján túlcsoordítja az egyetemességet. „*A Valóság tüze éget engem, s a valóság anyaggyönyörét csókolgatom én szerelmes szigorommal.*” – írja Juhász a *Halott feketerigóban*.¹² A „*valóság anyaggyönyöre*” túlmutat az antropocentrikus redukción, hiszen a nem-humán ágensek és heterogén leendések burjánzása az organikus kód szétírásával fenyeget, melyet az az antropomorf Alany hisztérikus retorikával, egyre újabb heroikus-tragikus Emberiség-himnuszokkal próbál ellensúlyozni. Az époszok poétikai feszültsége tehát az egyetemes anyaggyönyör szubjektumot újra és újra szétfeszítő hatalmával való birkózásból (is) ered, mert az anyaggyönyör úgy válik szövegörömmé, hogy „középpont-talanítja” az egyetemességet Emberként *képviselő* Alanyt.¹³

Juhász ideológiai szótárában a Világ, Szó és Egyetemesség „üres” Formája előtti, illetve ezt a Formát által dinamizált Élet is, mely az Egyetemesség „üres” Formája előtti, illetve ezt a Formát ál-

¹⁰ Horváth Márk – Lovász Ádám, *Juhász Ferenc leendései*, in Irodalmi Szemle 2019/8, 62–84, i. h. 64.

¹¹ Uo. 69–70.

¹² Juhász Ferenc, *Halott feketerigó*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 6.

¹³ Az anyaggyönyörhöz és a Juhász-költészet mediális-anyagelméleti-gasztroesztétikai viszonyaihoz vö. Nemes Z. Márió, *Szellemcsont – Megjegyzések a Juhász-komposzt (2014) történetéről és kontextusáról*, in Café Babel 2019/Gyomor, 162–171.

landóan decentraláló Formátlanság, vagyis a hiperkáosz médiuma. Az ideológiai Alany *otthon-ra* akar lelni a hiperkáoszban. „A nembeliség síkján való élet és otthonteremtés a világmindenségben, akik azzal a meggyőződéssel éltek és élnek, hogy nem ellenséges, de testvéri világ veszi itt körül a magányos egyént, mégpedig nemcsak a társadalomban s a történelemben, de a természetben is: hozzá hasonló, egy anyagból való; éppen ezért érte valóvá tudja formálni lassan a környező, óriás, materiális világ kiküzdött tudata: a homo sapiens, a gondolkodó ember, az addig magánvalót, az anyagi végtelent; ismerőssé tudja változtatni a még ismeretlen, s képes be rendezni a maga otthonát egy új, nagy, világnyi honfoglalás során a kozmosz egészében.”¹⁴ A világgal való testvériség eszményéhez látszólag remekül illeszkedik a juhászi corpus mikro- és makroszinteket egybeíró végtelen részleteződése, ugyanakkor az otthonos anyagközösség statikus elvét az anyaggyönyör életfilozófiai performativitása kísérteties leendésekkel írja szét. Ha elfogadjuk Horváth-Lovász poszthumanista értelmezését, és kiegészítjük egy ideológiai kritikai perspektívával, akkor leleplezhetővé válik a szocialista világotthon koncepciójában rejtőző humánimperialista attitűd („világnyi honfoglalás (...) a kozmosz egészében”), mely a „planetáris integrációt” az Ember fennhatósága alatt képzelel el. Juhász esetében a Szó és Ember szerves egységét a „leendés-tömbök rizomatikusága” formátlantítja, ami a szervesség egy újfajta értelmezését igényli, a szintetikus egységek iránt elkötelezett hegeli modell helyett. Pontosabb talán egyfajta *inorganikus vitalizmusról* beszélni ebben az esetben, mely a poszthumanizmus szótárában a nem-antropocentrikus Élet dimenziójára utal, arra a relációanalízis, fajközi és a szervetlen létezés is magába foglaló dinamizmusra, mely aláássa az univerzális „otthon” lehetőségét, hiszen az csupán egyfajta reterritoralizációs törekvésként értelmezhető deterritorializációs hullámok közepette.¹⁵

Az époszok re- és deterritorializálódó – az ideológiai Alany által humanizált és az inorganikus vitalitás által dehumanizált – verstestének az értelmezéséhez érdemes egy rövid formátörténeti kitérőt tenni. Ha visszamegyünk a modernista „kályhához”, a prózavers poétikailag reflektált születéséhez, akkor Baudelaire *A fájó Párizs* (1869) című kötetéhez, pontosabban annak teoretikus előszavához érkezünk el: „Kedves barátom, küldök önnek egy kis művet: igazságosan nem lehetne rámondani, hogy se farka nincs, se feje, mert, ellenkezőleg, egyszerre csupa fej és csupa fark, váltakozva és kölcsönösen. Gondolja meg, kérem, ez a szerkezet micso-da kényelmet nyújt valamennyiünknek, önnek, nekem és az olvasónak. Kettévághatjuk, ahol akarjuk, én az álmodozásomat, ön a kéziratot, az olvasó az olvasmányt; mert ennek az utóbbinak berzenkedő akarátát nem kötöm hozzá egy fölösleges bonyodalom végeérhetetlen fonálához. Emeljen ki egy csigolyát, és a tekervényes képzelet két darabja minden nehézség nélkül újra egybeforr. Szabdálja diribre-darabra, és meglátja: valamennyi külön-külön megél. Abban a reményben, hogy e csonkok egyikében-másikában lesz elég életerő, hogy tetszeni tudjon és elszórakoztassa, vagyok bátor az egész kígyót önnek ajánlani.”¹⁶ Baudelaire a szöveg (pontosabban a szóközi beszéd) és az (állati) test közti strukturális hasonlóságnak arra a platóni motívumára utal, melyet Jean-Luc Nancy a következőképp foglal össze: „Aminek füle és farka

¹⁴ Király István, *A mindennapok forradalmisága*, in Király István: *Irodalom és társadalom*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 622.

¹⁵ Az inorganikus vitalizmushoz vö. Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemes Z. Márió, *A poszthumanizmus változatai – Ember, embertelen és ember utáni*, Prae Kiadó, 2019, 83–94.

¹⁶ Charles Baudelaire, *Fájó Párizs*, ford. Szabó Lőrinc, in *Baudelaire versei*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992, 215.

van, az nem egy helyről bukkan fel, hanem egy helyszínről: a fül és a farok egy értelem mentén vannak elhelyezve, és maga az egész az értelem helyszínül szolgál, az összes helyszín pedig az Egyetemes Állat nagy fejtől-farokig rendjén belül van értelmezve.”¹⁷ Ebben a modellben (melynek a hegeli organikus egység az örököse) az elevenesség és a nyelviség közti kapocs a Logosz, hiszen csak az értelem helyszínében rendezett, részek jelentésszerű egységeként központosított organikus-szöveg bír az Egyetemesség (Egyetemes állat) idealitásával és legitimitásával. Baudelaire programja ezt a logoszszelvű organikus kódot kezdi ki, ugyanakkor nem egyszerűen azt állítja, hogy a prózaversnek se füle, se farka, vagyis egyszerűen a logoszstruktúra „tagadásáról”, pusztán „értelmetlenségről” lenne szó, hanem hogy a szöveg „csupa fej és csupa farok”. A prózavers „teste” az organikus kód túlkódolásából, az értelem hisztérizálásából képződik meg. Olyan „mutáns” értelmet állít elő ezzel, amelynek „ott van értelme, ahol az értelem határa van. Néma, zárt, autista értelem: viszont itt éppen autós, éppen »önmagam« nincs. A test autós nélküli autizmusa az, ami azt kevesebbé teszi egy »szubjektumnál«, de ugyanakkor mássá is, kivetetté, nem »alávetetté«, viszont éppannyira keménnyé, erőssé, megkezelhetetlenné, egyedivé is, mint a szubjektum.”¹⁸ A szövegtest „autós nélküli autizmusa” elmásítja a nyelvileg inkarnálódó szubjektum lehetőségét, de nem személytelen antivitalitást hoz létre, hanem egy szétszabdaltságában is termékeny „tekervényes” életerőt. Az organikus túlkódolásából megszülető nyelvi elevenességet a Juhász kapcsán már említett inorganikus vitalizmussal hozhatjuk kapcsolatba, mely már Baudelaire-nél is összefügg a technológiai akceleráció elsodródás tapasztalatával: „Főképp a részvétel a nagyvárosok iszonyú forgatagában és keresztük-kasul szövdő, megszámlálhatatlan vonatkozásuk szüli ezt a zaklató ábrándot.”¹⁹

Nancy a *Corpus Jurist* nevezi meg az inorganikus szöveg-test koncepció, vagyis a *corpus* alapmodelljeként. A *corpus*nak ez a formája egy dehierarchizált és tagolatlan katalógus, a „transzcendentális ok nélküli logosz enumerációja”, sorrendjét tekintve véletlenszerű lista, ahol az adott részek kompozicionális értelem nélkül kerülnek egymás mellé, hiányzik belőle bármiféle teológia („se befelé, se kifelé nem halad”), és nyitott a bővítésre, alakulásra és/vagy újrendezésre. Fontos megállapítás, hogy itt nem káoszról van szó, de nem is szerves egészről, ugyanakkor nem is valami (két abszolútnak tekintett pólustól való mérhető különbség mentén kijelölhető) „közötről”, hanem a szisztematika kereteiből való kiíródásáról. Nancy ennek kapcsán horizontális és modális ontológiáról beszél, mely mindig esetileg modifikálódik és ágazik szét performatív módon, anélkül hogy valami lényegben nyugodna el vagy alapozódna meg.²⁰ A Juhász-époszok világművekké akartak válni, ez a vágy az egyetemességhez értelmet is próbál társítani, de ugyanez a vágy önmagát szabotálja ebben a projektben, hiszen a sorjáztatott logoszt úgy inkarnálja és úgy írja ki önmagából, hogy megszabadítja transzcendentális okától, illetve teleológiájától.

„Látsz a kertben egy halott feketerigót, s a csönd burka megreped, széthasadozik a csönd homálmagánya, ragacsosan és enyvesen széttolódnak a burkolathomály pikkelyei, lemezei, pórusos és receszítés fedőbőrei, s lángolva nőni kezd a virág, a világ, izzó végtelen kehelygyomrába szív mindent ami volt, ami van, ami volt, ami lesz, ami lehet még, minden életet és minden ha-

¹⁷ Jean-Luc Nancy, *Corpus*, ford. Seregi Tamás, Kijarat, Budapest, 2013, 16.

¹⁸ Uo. 13.

¹⁹ Baudelaire i. m., 216.

²⁰ Vö. Nancy i. m., 39.

lált, minden múltat és minden jövő-lehetségest, szerelmeidet és halálaidat, osztály-sorsodat és szegénység-hitedet, csillagméz-szemű gyermekhitedet, világegyetem-sors-töprengésed robbanás-szívárványait, emberiség-halál-háborúfélelmeidet, az öntudatlanságba csomagolt, virágzásában is létkopár embernélküli jövő lényekkel hemzsező Gyönyörkertjét, amelynél bódítóbbat Hieronymus Bosch se tudott kitalálni.”²¹

A *Halott feketerígó* bevezetőjének („Valóság szerelmese”) olyan részlete ez, mely az eposz esztétikai ideológiáját a címadó motívum metaforabokrokkal való körülírásával próbálja kibontani. Az ideológiai Alany önmegszólító szerkezettel és egy konkrét szemléleti szituációval teremti meg a mondat antropocentrikus alapzatát, ugyanakkor az individuális humánstruktúra az ígék sorjáztatása mentén (megreped, széthasadozik, széttolódik) egyre inkább dezantropomorfizálódik, melyet a szavak biológiai „léptékváltásra” utaló szemantikája is felerősít. Az emberi szemlélő által detektált halott feketerígó nyers materialitása átíródik a csönd burkából lángolva kinövő virág immaterialitásába, miközben a konkrét látványsíkot az absztrakt fogalmak (világ, élet, halál, múlt, jelen, jövő) egymást kioltó ismétlődései és modifikációi teszik „megfoghatatlanná”. A „*jövő-lehetséges*” és az „*osztály-sorstól*” kezdve elszaporodnak a Juhászra jellemző kötőjeles „szóhernyók” (Németh Zoltán). „*Juhász Ferenc költészetének szóösszetételeiben, szóhernyóiban olyan hibriditásra lehetünk figyelmesek, amely egyrészt a játékban, összetételben, aktusban résztvevő szavak teljes nyitottságának állításában, másrészt a jelentéshatárok totális eltörlésében érdekelt. Nyitottságról van szó, hiszen minden szó bármely más szóval képes kapcsolatba, aktusba lépni, lehetőséget kap sokféle formációt, pozitúrát kialakítani. A Juhász Ferenc-költészet »szó-szörnyetegei« éppen ezért a legkevésbé sem szörnyetegek, hanem a határok nélküli hibriditás aktusában szerepet kapó szabad résztvevők, amelyek az aktus során egyúttal lemondanak saját jelentéseik egy részéről, és valami teljesen új, addig sosem volt, nem létező jelentésnek adnak testet, lehetőséget.”²² Vagyis a corpus módális ontológiája (a poszthumán olvasat számára oly fontos hibriditás) a szóhernyók szintjén is megfigyelhető, ahol a kötőjel a „szavak promiskuitásának” központi tipográfiai ágense. Ha az interpunkció filozófiáját vizsgáljuk, akkor Giorgio Agamben szerint a kötőjel a legdialektikusabb központosítási eszköz, hiszen csak annyiban köt össze, amennyiben el is választ, vagyis állandóan identitás és nem-identitás közti oszcillációban tartja a jelentéseket.²³ Ennek az oszcillációnak a hiszterikus túltermelődése, elburjánzása és túlsordulása hozza létre a szavak határán – a kötőjel kölcsönös interpenetrációja által – „megfolyó” és „megcsúszó” mutáns értelmet. A fenti Juhász-idézetben ez a folyamat a „*csillagméz-szemű gyermekhited, világegyetem-sors-töprengésed robbanás-szívárványait*” szóhernyójánál tetőződik. Az ideológiai Alanynak itt már közbe is kell lépnie, hogy birtokos jelekkel (gyermekhited, töprengésed) humanizálja és terelje vissza a hernyót a mondatkezdés antropocentrikus alapzata felé, illetve hogy az „*emberiség-halál-háborúfélelmeid*” üres fogalmi egyetemességében domesztikálja a vízió nyelvi excesszusát és „formátlanságát”. A leendés-tömbök reterritorializálása Hieronymus Bosch nevének szövegbe léptetésével záródik. Az intermediális utalással az értelmezési horizont látszólag kitágul, ugyanakkor (a művésznév antropomorf kódján keresztül) humán-*

²¹ Juhász Ferenc, *Halott feketerígó*, 5.

²² Németh Zoltán, *Erotikus szöveggép. De Sade márkí és Juhász Ferenc*, Lásd a számunk 76–80. oldalán.

²³ Giorgio Agamben, *Die absolute Immanenz*, in Giorgio Agamben, *Die Macht des Denkens – Gesammelte Essays*, S. Fischer, Frankfurt am Main, 2013, 428–461, 432.

ideológiailag kanalizálódik is, hiszen a nyelv nem-emberi vitalizmusa az emberi kultúrátörténetbe integrálódik. Bosch művészete, illetve a képzőművészeti analógiák Juhász époszainak (a *Halott feketerigó*nak különösen) poétikailag releváns – és egyelőre sajnos kevésbé kutatott – kontextusát alkotják, de ebben a konkrét esetben az intertextuális funkció mégiscsak az organikus kód humanista-modernista helyreállításának szolgálatában áll.

Befejezésésképpen szeretnék még egy rövid megjegyzést tenni Juhász utóéletével, illetve a Juhász-olvasás lehetséges útjaival kapcsolatban. Ahogy korábban megjegyeztem, a szerzőről való beszéd egyik akadályá épp a világművek egyetemességvágya, (szakmai) olvasók generációi számára is befogadhatatlannak tűnő léptékei. Az életmű elefantiázisát, túlnövését és önmagát is relativizáló szétírtságát a korábbi recepció a „*minél jobb, annál rosszabb*” Radnóti Sándortól származó szentenciájával emelte vitát berekesztő verdiktté. Ugyanakkor mintha ennek az ítéletnek a hátterében is a Juhásznál folyamatosan problematizálódó organikus (élet)mű ideáalakja jelenne meg. Ennek fényében válik a kritika számára a leendés-tömbök hibrid burjánzása perverz monstrozitásként és értékelegységként elmarasztalhatóvá. Ugyanakkor, ahogy arra a poszthumán értelmezési és kortárs költői kísérletek rámutatnak, a juhászi verstest távolról sem monolitikus, hiszen a *corpus* re- és deterritorializáció, re- és dehumanizáció kölcsönmozgásában inkarnálódik. Vagyis a „*csupa fej és csupa farok*” struktúrája lehetővé teszi a „*diribre-darabra*” szabdalást, olyan *parciális* újraolvasó és újraíró gyakorlatok megképződését,²⁴ melyek Juhászt az ideológiai Alany ellenében is képesek olvasni, miközben megpróbálják továbbhasítani azt a hasadt antropológiát, mely eredeti formájában mégiscsak az Ember megőrzésére esküdött fel.

²⁴ A kortárs fiatal költészetben (mindenekelőtt Borsik Miklós, Sirokai Mátyás és Kele Fodor Ákos műveiben) megjelenő parciális olvasási és kisajátítási gyakorlatokról részletesen lásd Nemes Z. Márió: *Szellemcsont – Megjegyzések a Juhász-komposzt (2014) történetéről és kontextusáról*, in *Café Babel* 2019/Gyomor, 162–171, illetve *Mint egy utazás: A „Juhász Ferenc 90” című konferencián elhangzott beszélgetés szerkesztett változata* (résztevők: Bajtai András, Magolcsay Nagy Gábor, Nagy Márta Júlia, Sirokai Mátyás; moderátor: Nemes Z. Márió), in *Irodalmi Szemle* 2019/8, 94–105.